

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהעלותך, תשע"ד
מספר 1071מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אל ארצי ואל מולדתי אלך"

נתן אביעזר

המפגש בין משה ליתרו מתואר בתורה פעמיים, הן בפרשת בהעלותך והן בספר שמות, בהתחלת פרשת יתרו. אולם שני התיאורים האלה שונים זה מזה לחלוטין. בפרשת בהעלותך משה מבקש מיתרו להצטרף לעם ישראל אך נתקל בסירוב מוחלט:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבְב בֶן-רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי, חֵתֵן מִשָּׁה, נָסְעִים אָנְחֵנוּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוֹ אָתָּן לָכֶם, לָכֶה אָתָּנוּ וְהִטַּבְנוּ לָךְ כִּי-הוּא דֶבֶר-טוֹב עַל-יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר [יתרו] אֵלָיו [למשה], לֹא אֵלַי, כִּי אִם אֶל-אֲרָצִי וְאֶל-מִוְלַדְתִּי אֵלַי (במד' י:כט-ל).

שוב משה מנסה לשכנע את יתרו: "וַיֹּאמֶר אֶל-נָא תַעֲזֹב אֲתָנוּ כִּי עַל-כֵּן יִדְעַתְּ חֲנֻתָנוּ בְּמִדְבָּר וְהָיִיתָ לָנוּ לְעֵינָיִם" (שם, לא). כאן משה מדגיש למה כדאי ליתרו לענות בחיוב לבקשתו: "וְהָיָה כִּי-תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטַּבְנוּ לָךְ" (שם, לב), אבל ללא הועיל. יתרו חוזר לארצו מדיין.

ראוי להעיר שלפי מאמרי חז"ל יתרו התגייר וחזר לארצו על-מנת לגייר אחרים.¹ אולם הדיון הנוכחי מתמקד בפסוקי התורה שבהם לא נזכר גיורו של יתרו. וקובע רבי חיים בן עטר (המאה השמונה עשרה) בספרו אור החיים (במד' י:ל) שלפי דברי מכילתא דרבי ישמעאל (פרשת וישמע יתרו, פרשה ב) לדעת רבי יהושע יתרו לא התגייר.

בתיאור המפגש בין משה ליתרו המופיע בספר שמות (יח:יב) נושבת רוח אחרת לגמרי. שם מודגשת התפעלותו של יתרו על פעליו של הקב"ה לטובת בני ישראל ("וַיֹּאמֶר יְתָרוֹ בְּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲזָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת-הָעָם מִתַּחַת יַד-מִצְרַיִם" [שם, י]), והצהרתו של יתרו על כוחות הקב"ה ("עֲתָה יִדְעָתִי כִּי-גָדוֹל הוּא מְכַל-הָאֱלֹהִים כִּי בְּדַבָּר אֲשֶׁר יִדְוֶה עֲלֵיהֶם", [פסוק יא]). עוד אנו למדים על החלטתו של יתרו להקריב קרבנות להקב"ה ("וַיִּקַּח יְתָרוֹ חֵתֵן מִשָּׁה עֲלֶיהָ וּזְבָחִים יָאֵל-לֵהיָם" [פסוק יב]).

לאור כל זה עולה השאלה מדוע סירב יתרו להצטרף לעם ישראל. לכאורה, יש סתירה בין הכרזתו של יתרו על גדולת הקב"ה ורצונו אפילו להקריב קרבנות לה' ובין סירובו להצטרף לעם ישראל ("לֹא אֵלַי, כִּי אִם אֶל-אֲרָצִי וְאֶל-מִוְלַדְתִּי אֵלַי").

ההסבר להתנהגותו של יתרו הוא השקפת עולמו של עובד אלילים בעולם הקדמון. במערב המודרני איש דתי הוא יהודי דתי או מוסלמי דתי או נוצרי דתי. איש לא יעלה בדעתו לקיים פולחן יהודי בד-בבד עם פולחן נוצרי או פולחן נוצרי וגם פולחן מוסלמי. אולם לא כן היה בעבר. בעולם הקדמון מקובל היה להניח שלכל עם ועם אלים משלו. לדוגמה, האל העיקרי אצל הרומאים היה יופיטר (Jupiter), וליוו אותו אלים נוספים, בהם אל החקלאות סרס (Ceres) ואל המלחמה מרס (Mars). אבל לא היה לרומאי ספק בקיומם של אלים בעמים אחרים, כגון האלים של יוון, בהם האל העיקרי זאוס (Zeus), אלת החקלאות היוונית דמטר (Demeter), ואל המלחמה היווני ארס (Ares). עם זאת הרומאי העניק אמון רב יותר באלים הרומיים, ולכן הוא הקריב להם את קרבנותיו. אבל בשנת בצורת היה הרומאי מקריב קרבנות

* פרופ' נתן אביעזר, פרופסור לפיזיקה באוניברסיטת בר אילן, ומחבר הספרים: "בראשית ברא" ו"אמונה בעידן המדעי".
¹ בבלי זבחים, קטז ע"א; תנחומא יתרו, ז; ילקוט שמעוני יתרו רמז רסח ועוד.

גם לאלת החקלאות היוונית דמטר. ולפני קרב חשוב נגד אויב מסוכן היו החיילים הרומאים מקריבים קרבנות הן למרס והן לארס. בעיני הרומאים לא היה שום פגם באמונתם באלים הרומיים כשהקריבו גם לאלים היווניים.² לאמתו של דבר, הרעיון שאפשר להקריב קרבנות לאלים של שתי דתות שונות בו בזמן אינו נחלת העבר בלבד ואינו מוגבל לשבטים פרימיטיביים במרכז אפריקה. למשל, יפן היא מדינה מפותחת ומודרנית לחלוטין, ואף-על-פי-כן היפני הדתי הטיפוסי מאמין בדת השינטו וגם בבודהיזם. בבית היפני הדתי ישנם שני מזבחות: אחד עבור מתנות לאלים השינטו ואחד עבור מתנות לבודהא. פולחן השינטו עליו ומלא שמחת חיים, ולכן החתונה היפנית מתקיימת בפולחן השינטו, אבל ההלוויה היפנית מתקיימת בפולחן הבודהיסטי שמדגיש את רצינות החיים ואת חשבון הנפש.

אמונה בקיום אלים של עמים שונים מסבירה גם את המפגש הראשון של משה ואהרון עם פרעה. כאשר הקב"ה שולח את משה ואהרון לבקש מפרעה לשחרר את בני ישראל, אומר להם פרעה: "נִיְאָמֶר פְּרַעֲה מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקִלּוֹ לְשַׁלַּח אֶת-יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעָתִי אֶת-ה' וְגַם אֶת-יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח" (שם' ה:ב). לפרעה לא היה ספק שמשה ואהרון אכן נשלחו אליו על-ידי האל-שלהם, הלוא הוא הקב"ה. אלא שפרעה התייחס לא-לוהי ישראל כאל זוטרי שלא שמע עליו ("לא ידעתי את ה'") ואף כאל ללא כוח ("מי ה' אשר אשמע בקולו").

כפי שעולה מהפסוקים (ח:ד, ח:כד, יד:לב ועוד), לא היה צורך להוכיח לפרעה את קיומו של הקב"ה. מטרת האותות שהקב"ה נתן בידי משה ואהרון הייתה לשכנע את פרעה שלהקב"ה כוח והשפעה. כאשר משה השליך את המטה לפני פרעה והפכו לתנין (ז:ט), היה חשוב לפרעה לדעת אם מופת זה מעיד על כוחו של האל-העברי. לכן ביקש פרעה מחכמיו לחזור על המופת. וכאשר חרטומי מצרים הצליחו ("וַיַּעֲשׂוּ גַם-הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטֵיהֶם בָּן" [ז:יא]), השתכנע פרעה שאין לו מה לחשוש מהקב"ה. אותו מפגן כוח חזר בשלוש המכות הראשונות: דם (ז:כב), צפרדע (ח:ג), וכינים (ח:יד). כל פעם ביקש פרעה מחרטומי מצרים לחזור על הנס על-מנת לבדוק אם יש להקב"ה כוח יותר מזה של אלי פרעה.

עוד דוגמה להשקפת עולם זו מוצאים בספר יונה, בשיחה בין יונה למלחים שהיו עובדי עבודה זרה. הרקע ידוע (א:ד-ז): על-מנת להכריח את יונה לציית לו גרם הקב"ה סערה אדירה בים המסכנת את כולם. כל מלח באנייה התפלל לא-לוהיו ("וַיִּזְעַקוּ אִישׁ אֶל אֱ-לֹהָיו", א:ה), אך ללא הועיל. הסערה רק התחזקה. על-ידי הטלת גורל התברר למלחים שבגלל יונה באה הסערה. ואז מתקיימת שיחה בלתי-מוכנת לחלוטין בין המלחים ליונה. שאלו המלחים את יונה: "מַה-מְלַאכְתְּךָ וּמַאֲיֵן תְּבֹאֵ מֶה אֲרָצְךָ וְאֵי-מַה עִם אֶתָּה" (שם, א:ח).

מה פשר השאלות האלו? בזמן שכל רגע עלול להיות הרגע האחרון בחייהם, מדוע חשוב למלחים לדעת מה מקצועו של יונה והיכן הוא גר, ומהי האזרחות שלו? מוזרה גם תשובתו של יונה: "עֲבָרִי אֲנִי וְאֶת-ה' אֱ-לֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר-עָשָׂה אֶת-הַיָּם וְאֶת-הַיַּבֶּשֶׁת" (שם, א:ט). האם נשאל יונה על אמונתו? וזה הסבר השיחה: כאשר תפילותיהם לא הועילו, שאלו המלחים את יונה על האלים שלו. אולי יונה מכיר אל בעל השפעה הקשור למקצוע שלו ("מה מלאכתך") או לארצו ("מה ארצך") או לעמו ("ואי מזה עם אתה"). אולי, חשבו המלחים, תפילת יונה לאלים שלו יכולה להציל אותם. יונה עונה למלחים שלעבריים רק א-ל אחד השולט בעולם כולו. הנקודה החשובה לדיוננו היא שהמלחים חשבו, כמקובל באותם ימים, שמלבד האלים שלהם ישנם אלים אחרים שאפשר וגם ראוי להתלות בהם בשעת הצורך, דהיינו אלים של יונה. כאשר הם ניצלו מן הסערה, המלחים הקריבו קרבנות להקב"ה, האל-ל של יונה, שהציל אותם מן הסערה ("וַיִּזְבְּחוּ-וַיִּזְבְּחוּ לַה' וַיִּדְרֹו נְדָרִים" [א:טז]).

האמור לעיל מאפשר לנו להבין את התנהגותו של יתרו. העובדה שיתרו העריך מאוד את הקב"ה (ככתוב בפרשת יתרו) אינה סותרת כלל את סירובו להצטרף לעם ישראל (ככתוב בפרשת בהעלותך) ואת אי-כוונת יתרו להפסיק להיות כהן מדיין.

השקפת עולמם של פרעה, יתרו, והמלחים בספר יונה היא שאפשר להאמין באלים של עמים אחרים בו בזמן. אמונה זו פסולה לחלוטין בעיני התורה. התורה מזהירה חד-משמעית נגד הרעיון שאפשר להקריב קרבנות גם לאלים של עמים שונים מלבד הקב"ה, ככתוב: "הַשֹּׁמֵר לְךָ...וּפֶן-תִּדְרֹשׁ לֹא-לֵהִיָּהֶם לְאֹמֶר אִיכָּה יַעֲבֹדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱ-לֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה-בָּן גַּם-אֲנִי" (דב' יב:ל). ובעשרת הדיברות כתוב: "לֹא-יִהְיֶה-לְךָ אֱ-לֹהִים אֲחֵרִים עַל-פְּנֵי" (שם' כ:ג). פסוק זה מכוון לאדם שסבור שמלבד הקב"ה קיימים אלים אחרים בעלי כוח והשפעה. הסבר המילים "על פני" הוא "נוסף על הקב"ה". מודגש בתורה שאין "גם וגם" בענייני אמונה.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן